

УДК 378.093.2:[174:61]

О.В. Біліченко, м. Вінниця, Україна

АНАЛІЗ ЗМІСТУ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

Анотація. У статті визначено структуру професійної етики майбутніх медичних сестер: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний, рефлексивний компоненти. Проаналізовано складові мотиваційно-ціннісного компонента: мотиви професійної діяльності, професійна спрямованість, професійні інтереси, цінності. Розглянуто склад когнітивного компонента професійної етики: знання, що визначають готовність до налагодження ефективної професійної комунікації. Запропоновано аналіз етичних якостей, що складають зміст особистісного компонента професійної етики. Акцентовано увагу на необхідності формування у майбутніх медичних сестер медичного такту як складової особистісного компонента професійної етики. Зазначено, що рефлексивний компонент професійної етики обумовлює можливість критичного ставлення до способів здійснення діяльності, пошуку інтуїтивного рішення, застосування ширшого кола засобів, логічного обґрунтування і реалізації оптимального варіанту розв'язання проблеми.

Ключові слова: структура, професійна етика, медична сестра, мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент, особистісний компонент, рефлексивний компонент.

THE ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE COMPONENTS OF PROFESSIONAL ETHICS TO FUTURE NURSES

Annotation. The article defines the structure of professional ethics for future nurses: motivational-value, cognitive, personal, reflexive components. The components of the motivational-value component have been analyzed: motives of professional activity, professional orientation, professional interests, values. The features of each component have been distinguished, taking into account the medical training of the specialist. The composition of the cognitive component of professional ethics has been considered: knowledge that determines the readiness to establish effective professional communication. The basic knowledge, that is necessary for professional communication, has been defined. The analysis of ethical qualities which form the content of the personal component of professional ethics has been proposed. The hierarchy of the importance of a health worker values has been underlined. Attention has been focused on the necessity of forming a medical tact in future medical nurses as a component of the personal component of professional ethics. The empathy component of professional communication has been considered. It's been noted that the reflexive component of professional ethics determines the possibility of a critical attitude towards the ways of doing business, finding an intuitive solution, using a wider range of means, logical justification and implementing an optimal solution to the problem.

Key words: *structure, professional ethics, nurse, motivational-value component, cognitive component, personal component, reflexive component.*

Постановка проблеми. Значущість формування професійної етики (теоретичної і практичної) майбутніх медичних сестер зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, зокрема між: зростаючими вимогами суспільства до якості медичних послуг і недостатнім рівнем сформованості в медичних працівників професійної етики; широким використанням надбань техногенного прогресу зі зміною людини як біологічного об'єкта і невідповідністю рівня медико-етичного супроводу; необхідністю формування професійної етики майбутніх фахівців середньої ланки в навчально-виховному процесі і браком відповідного науково-методичного забезпечення в процесі вивчення фахових дисциплін.

Проведене дослідження наукової бази дозволяє стверджувати, що накопичено великий досвід із підготовки майбутніх фахівців у галузі медицини, водночас у зв'язку з реформою охорони здоров'я, що відбувається в Україні, появою нових лікувально-діагностичних методів та обладнання, переведенням медичних послуг на комерційні засади, проблема формування професійної етики в контексті підготовки медичних сестер потребує нових, більш ефективних рішень. У зв'язку з цим, актуальним є визначення структури професійної етики майбутніх медичних сестер.

Мета статті: проаналізувати зміст компонентів професійної етики майбутніх медичних сестер.

На основі аналізу наукових джерел ми визначили структурні компоненти професійної етики майбутніх медичних сестер – *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний та рефлексивний*, що мають найбільш важливе значення в контексті їх діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної етики майбутніх медичних сестер передбачає наявність у фахівця медичного профілю стійкої професійної мотивації та професійно-етичної позиції.

Важливою складовою професійної спрямованості є професійні інтереси, під якими розуміється комплекс психічних властивостей і станів, що проявляються у динамічному виборі емоційної, пізнавальної і вольової активності, спрямованої на обрану професію або виконувану професійну діяльність.

Професійний інтерес - це ставлення особистості до певної професії, що характеризується вибірковістю, позитивним емоційним забарвленням, активним прагненням до пізнання у сфері обраної професії, стійкою вольовою установкою на оволодіння нею, потребою у діяльності. Професійні інтереси пов'язані з іншими видами інтересів, але займають домінуюче положення у навчальному процесі вищої школи. Як зазначає С. Бондаренко, професійний інтерес спрямований на різні види трудової діяльності, процес оволодіння відповідними знаннями та вміннями. Професійні інтереси є найбільш вагомими при оцінці сформованості готовності медичної сестри до виконання фахових обов'язків. У контексті дослідження нас цікавлять особливості професійної позиції особистості, що є її стійкими установками і орієнтаціями, системою відносин і оцінок внутрішнього і соціального досвіду, а також власних домагань, що реалізуються у професійній діяльності.

Висвітлення змісту поняття «цінність» представлено в працях Г. Балла, М. Боришевського, Л. Виготського, О. Видри, Г. Костюка, В. Рибалка, В. Семіченко, Т. Титаренко. Своє бачення в розуміння проблеми цінностей внесли А. Бранко, Я. Вальсінер, У. Виртц, Й. Цобели, Д. Златев, К. Клакхон, У. Колб, Р. Прідді, М. Рокіч та інші.

Науковці всебічно розглядали і висвітлювали проблему: цінності як об'єкти, цінності як ціннісні орієнтації; цінності як норми; цінності як відношення; цінності як культурні ідеали; цінності як оцінка дій; цінності як можливі варіанти поведінки; цінності як переконання.

Докладне та ґрунтовне дослідження цього поняття представлено в працях Д. Леонтьєва. Аналіз різних підходів до розуміння цінностей дозволив відомому психологу виокремити три форми існування цінностей: 1) суспільні ідеали (соціальні ціннісні уявлення) - напрацьовані суспільною свідомістю і присутні в ній узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя; 2) предметно втілені цінності - зафіксовані в культурі предметні втілення цих ідеалів у вигляді процесу діяльності людини (дії) або продукту діяльності (твори); 3) особистісні цінності - мотиваційні структури особистості («моделі належного»), які спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності громадських ціннісних ідеалів [7, с. 22-26].

Цінності різноманітні і неоднорідні. В аксіології запропоновано багато варіантів їх класифікацій за різними критеріями. Не зупиняючись детально на цих класифікаціях, звернемо увагу на етичні цінності, ставлення до яких є складовою етичної культури. Серед етично значущих цінностей науковці

[3; 7; 8] виокремлюють:

- головні людські цінності, що в більшій чи меншій мірі входять в усі інші етичні цінності: цінність життя, свідомості, діяльності, свободи волі та ін.;

- чесноти, такі як справедливість, мудрість, сміливість, самовладання, любов до ближнього, правдивість і щирість, вірність і відданість;

- часткові етичні цінності, такі як здатність дарувати іншим свої духовні надбання, любов, спрямована на ідеальну цінність іншої особистості.

Це одна з найбільш узагальнених класифікацій, що відображає уявлення про загальнолюдські моральні цінності. На основі цих універсальних цінностей будуються системи цінностей тієї чи іншої професійної спільноти людей, що задають орієнтири їх професійної діяльності. Існуючи у формі ідей, уявлень, норм, правил, мотивів і установок, цінності визначають професійну етичну культуру на соціальному і особистісному рівнях.

Розгляд змісту *когнітивного компонента* професійної етики майбутніх медичних сестер пов'язаний, перш за все, з особливостями професійного спілкування середнього медичного персоналу. Процес лікування (догляду) полягає не тільки в тому, щоб надати комплекс медичних послуг, а також у безпосередньому спілкуванні з пацієнтом. Тому медичний працівник повинен оволодіти механізмами побудови ефективного спілкування з пацієнтом.

Зважаючи на те, що спілкування - один з найважливіших аспектів професійної етики медсестри, для її практичної реалізації необхідні такі знання: знання про стратегію і тактику побудови етично-компетентної бесіди з пацієнтом; знання про вплив психічного стану на характер спілкування; знання про способи подолання психологічних бар'єрів; знання і розуміння індивідуально-психологічних особливостей пацієнтів; знання про прийоми переконання і навіювання; знання про невербальні і вербальні засоби впливу на пацієнта; знання про способи емпатійного слухання.

У складі професійно важливих якостей особистості медичного працівника особливе місце посідають етичні якості, включені нами до *особистісного компонента* професійної етики майбутніх медичних сестер.

Складний і багатофакторний процес розвитку етичних якостей у студентів медичного коледжу передбачає вирішення низки важливих завдань морально-етичного становлення особистості. Функція виховання етичних якостей полягає у внесенні до розуміння студентів знань про моральні норми і принципи, усвідомлені необхідності формування і розвитку професійно-моральної орієнтації з метою ефективно організації професійної діяльності. Подальше завдання полягає в тому, щоб перетворити знання в особисті переконання, сформувати навички професійно-етичної поведінки.

Аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що однією з найважливіших складових професійної етики медичних сестер є медико-педагогічний такт майбутніх фахівців, особливо в межах оволодіння методикою вибору правильного підходу і стилю спілкування з хворим. Медико-педагогічний такт, який відіграє величезну роль у повсякденній роботі медика, його спілкуванні з хворими, виробляється в процесі і на основі набуття спеціальних знань у практичній діяльності. При цьому медичному працівникові необхідно визначати і реалізовувати на практиці водночас і розумний ступінь співпереживання, і комплекс медико-педагогічних вимог, що пред'являються до хворого. Здатність передбачати різні негативні ситуації, вміння знайти оптимальну міру застосування педагогічних методів у медичній діяльності - це той рівень, на якому застосування тих чи інших лікувальних впливів дасть оптимальний ефект і очікуваний результат.

Медико-педагогічний такт - це дотримання педагогічного принципу міри в спілкуванні медичного працівника і пацієнта, його родичів, вміння вибрати правильний підхід до хворого, заснований на загальнолюдських принципах моралі [9].

Формування наукових основ медико-педагогічного такту розроблено вітчизняними педагогами, медиками, психологами та ґрунтується на теоретичних ідеях наукових шкіл В. Ждана, С. Максименко, І. Спіріної [5; 9; 10] і спроектоване як процес формування професійної та особистісної культури студентів-медиків. Медико-педагогічний такт виявляється у врівноваженості поведінки медика (його витримці, самовладанні, безпосередності в спілкуванні) і передбачає довіру, відкритість і ставлення з любов'ю до пацієнта.

Поняття «медико-педагогічний такт» включає в себе вміння вибудовувати правильні стосунки медичного працівника і пацієнта, виявляти увагу до хворого, чуйність, ввічливість, пред'являти розумні вимоги в поєднанні з почуттям міри. В основі цього явища лежить глибоке знання психології своїх пацієнтів. Медико-педагогічний такт залежить, перш за все, від особистісних якостей середнього медичного персоналу, його культури, волі, громадянськості і професійної майстерності. Найбільш істотним елементом медико-педагогічного такту є вдумливе і уважне ставлення медичної сестри до своїх пацієнтів, обережність у висновках і рішеннях, а прояв його багато в чому залежить від загальної, культуруотворюючої, інтелектуально-моральної, медико-педагогічної культури.

Як свідчить аналіз літератури, емпатія традиційно розглядалася представниками практичної медицини як важлива умова ефективного лікування. Емпатія допомагає завоювати симпатію і довіру пацієнта і переконати його в необхідності виконання запропонованих рекомендацій. Про важливу роль емпатії у професійній діяльності лікаря говорять сучасні дослідники, як вітчизняні, так і зарубіжні. І. Харді вважає, що емпатія створює можливість для більш правильної поведінки по відношенню до хворого. Злиття з проблемами хворого, здатність відчувати їх як свої власні необхідне для справжнього розуміння пацієнта. Більш того, на думку зарубіжних фахівців у сфері медичної етики, при цьому досягається не тільки психотерапевтичний ефект, але і створюється передумова для оптимізації діагностики. Дослідники А. Кэмпбелл, Г. Джиллетт, Г. Джонс вважають, що здатність проявляти емпатію є одним з факторів, що дозволяють прогнозувати рівень клінічної компетентності студентів медичного профілю.

У психологічній літературі емпатія розглядається як здатність входити в стан іншого, як емоційний відгук людини на переживання інших людей. На думку Є. Ільїна, емпатія може проявлятися в двох формах - співпереживання і співчуття. Співпереживання - це переживання суб'єктом тих же почуттів, які відчуває інший. Співчуття - це чуйне, співчутливе ставлення до переживань, нещастя іншого (вираз жалю, співчуття і т. п.). Перше засноване в більшій мірі на минулому досвіді людини і пов'язане з потребою у власному благополуччі, з власними інтересами, друге засноване на розумінні неблагополуччя іншої людини і пов'язане з її потребами та інтересами. Тому співпереживання більш імпульсивне, більш інтенсивне, ніж співчуття [12].

На погляд В. Галузяка, основу емпатії становить емоційна чуйність й інтуїція, але при цьому значну роль відіграє розум, раціональне сприйняття об'єктів. На думку автора, емпатія як раціонально-емоційно-інтуїтивна форма відображення іншого є особливо витонченим засобом «входження» в психоенергетичний простір іншої людини. Коли людина демонструє іншому співучасті і співпереживання, нівелюється захисний енергетичний екран партнера. Тому співучасті і співпереживання не сенс емпатії, а лише емоційні засоби досягнення іншої мети. Необхідність в емпатії виникає в тих випадках, коли треба виявити, зрозуміти, передбачити індивідуальні особливості іншого і потім впливати на нього в потрібному напрямку [4].

Розвинена емпатія дозволяє медичній сестрі орієнтуватися у потаємних глибинах людської індивідуальності, без чого неможливо відверто співчувати, домагатися довіри хворого та його родичів, створювати позитивну ауру для одужання, спонукати до активізації внутрішніх сил організму у боротьбі з хворобою, переконувати бути дисциплінованим при виконанні призначень.

Студент-медик, щоб відповідати сучасним вимогам життя і професійної етики стосунків, повинен постійно вдосконалюватися, піднімаючись на новий рівень розвитку інтелектуальної, моральної, емоційної, комунікативної складових професіоналізму. До такого самовдосконалення має прагнути фахівець, особистісні зміни якого обумовлені сформованістю *рефлексивного компонента* професійної етики.

Поняття рефлексії є предметом досліджень філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології. Кожна з наук пропонує розгляд поняття з певних позицій. Загальне розуміння рефлексії полягає в тому, що це роздуми людини над власним душевним станом, здатність до самоаналізу. В науку термін «рефлексія» ввів Р. Декарт. Він зазначав, що усвідомлювати – означає мислити й рефлексувати результати власних мисленневих процесів. Філософ ототожнював рефлексію зі здібністю індивіда зосереджуватися на змісті своїх думок, абстрагуючись від зовнішнього, тілесного.

Рефлексія спрямована на пошук причин невдач і утруднень, у ході чого усвідомлюється, що використовувані засоби не відповідають завданню, формується критичне ставлення до способів здійснення діяльності, результатом чого стає формування гіпотез, пошук інтуїтивного рішення, застосування ширшого кола засобів, логічне обґрунтування і реалізація оптимального варіанту розв'язання проблеми.

Аналіз тематичної літератури дозволив виокремити основні рефлексивні вміння: здатність аналізувати, синтезувати, самопізнавати, самовдосконалюватися.

Безперечно, рівень якості медсестринського догляду прямо залежить від знань та вмінь кожної медичної сестри, від її ставлення до справи, від її особистісних та професійних якостей, від того, наскільки чітко здійснюється взаємодія всередині команди та від стилю взаємовідносин у команді. Саме тому необхідно формувати здатність до рефлексії у майбутніх медиків з моменту вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Адже рефлексія веде до самовдосконалення. Пізнаючи себе, людина ніколи не залишається такою, якою вона була колись. Варто зазначити, що формування рефлексивних умінь необхідно здійснювати максимально індивідуалізовано. Тим не менше, кожен крок, кожна дія майбутньої медичної сестри в напрямі формування рефлексивних умінь варті уваги та опосередкованого контролю й оперативної корекції у разі потреби.

Рефлексивні вміння, які проявляються через аналіз навчальної професійної діяльності, допомагають майбутнім медичним сестрам зрозуміти свою унікальність, індивідуальність і призначення. Можна вважати, що рефлексія – фундамент досвіду, спосіб самопізнання, необхідний інструмент мислення. Рефлексивна здатність є важливою передумовою розвитку людини. Вміння контролювати себе, керувати власним емоційним станом є ознакою особистісної рефлексії медичного фахівця, що виробляється у процесі професійного становлення.

Отже, процес підготовки фахівців медичного профілю, професія яких передбачає функціонування в системі «людина-людина», повинен включати психологічні рефлексивні методи, які дозволяють підвищити ефективність навчальної діяльності, оволодіти майбутньою професією, здійснити особистісний розвиток.

Процес формування професійної етики студентів медичного коледжу є складним і багатофакторним. Він полягає у внесенні у свідомість студентів знань про моральні норми і принципи, усвідомленій необхідності формування і розвитку професійно-етичних орієнтацій з метою ефективної організації медичної діяльності. Подальше завдання полягає в тому, щоб, зважаючи на виокремлені і

обґрунтовані нами компоненти структури професійної етики майбутніх медичних сестер, перетворити знання на особисті переконання, сформувані і закріплені навички етично збалансованої поведінки фахівця.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко А. П. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини : навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Алексеєнко, В. М. Лісового. – Х.: Колегіум, 2010. – 340 с.
2. Васкес Абанто Х. Э. Медицина и мораль / Х. Э. Васкес Абанто, А. Э. Васкес Абанто. – Киев : Алфа Реклама, 2015. – 160 с.
3. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості : навч. посіб. / Н. М. Вознюк – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 196 с. ;
4. Галузяк В. М. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих медичних навчальних закладів: монографія / В.М. Галузяк, С.І. Тихолаз.– Вінниця: Нілан, 2016. – 228 с.
5. Ждан В. М. Основи медичної психології: навч.-метод.посіб. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV рів. акред. Та лік.-інтерн. /Ждан В.М., Скрипніков А.М., Животовська Л.В. та ін. – Полтава:ТОВ «АСМІ», 2014. – 255 с.
6. Ильин, Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. - СПб.: Питер, 2000. – 512с.
7. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. -1996.-№4.-С. 1, с. 15-26.
8. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – 2-е вид., виправл. і доп. – Х. : „ОВС”, 2002. – 400 с.
9. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підручник / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К. : Центр учб. л-ри, 2014. – 288 с.
10. Спіріна І. Д. Медична психологія: держ. нац. підруч.: підруч. для студентів ВНЗ VMH3 IV рівня акредитації МОЗ України / Спіріна І.Д. та ін. – Дніпропетровськ : Ліра, 2012. – 442 с.
11. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія / М. М. Філоненко. – К. : Центр учб. л-ри, 2015. – 332 с.
12. Холковська І.Л. Технологія діяльності соціального педагога: Курс лекцій / І.Л. Холковська. – Вінниця: Нілан, 2013. – 196 с.